

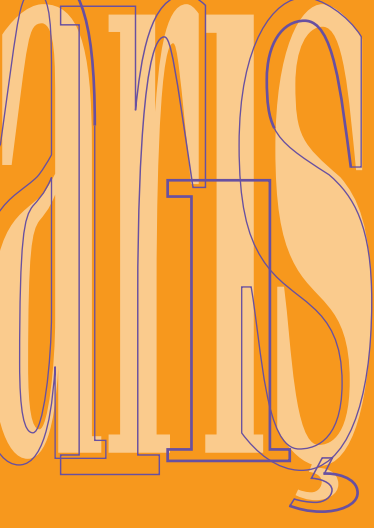
PAPER DETAILS

TITLE: CUMHURİYET TÜRKİYE'Sİ HALICILIGI- II: 1980-2000 YILLARI ARASI

AUTHORS: Bahadır ÖZTÜRK

PAGES: 122-140

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1847359>

CUMHURİYET TÜRKİYE'Sİ HALICILIĞI- II: 1980-2000 YILLARI ARASI

Bahadır ÖZTÜRK*

ÖZ

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında nüfusun büyük çoğunluğu kırsal alanda yaşamaktaydı ve ekonomi insan gücüyle yapılan işlere, tarım ve hayvancılığa dayalıydı. Bu yıllarda yapılan ekonomi çalışmaları tarımın modernleştirilmesi, milli sanayinin teşvik edilmesi ve kurulması gibi adımları önceliğe alırken, Cumhuriyet öncesinden önemli bir üretim ve ihraç mamulü olan halı ve halıcılık ise göz ardı edilmemiştir. Cumhuriyetin en başından beri hükümetlerin, kurulan birtakım komisyonlar, kurumlar ve uzmanlar aracılığıyla halıcılık sektörünü izlediği, ekonominin hedefleri doğrultusunda aldığı kararlarla daha fazla ihracat, üretim, gelir, istihdam ve sanayileşme yolunda ona şekil vermeye çalıştığı görülmektedir. Böylece ülke halıcılığı, 1923 yılından 1980 yılına, yerel ve küresel, ekonomik, siyasi, teknolojik, iyi veya kötü yönlü gelişmelere maruz kalarak, bunlara tepkiler verip değişimler göstererek gelmiştir.

1980-2000 yılları arasında ise yine benzer etkilerle ve kontrol mekanizmaları ile halıcılıkta birtakım gelişmeler gözlenmektedir. Bunlardan en önemlisi makine halıcılığı alanında yapılan yatırıma bağlı üretim artışı ve bunun el halıcılığına ve ülke ekonomisine olan etkileridir. Bir diğeri Dünyada halı üreten bazı önemli ülkelerde meydana gelen siyasi gelişmeler ve savaşlar nedeniyle üretimin Türkiye dahil başka ülkelere kaymasıdır. En önemli durum ise, 2000 sonrası Türk el

* Dr. Öğretim Üyesi - Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, Halı Kilim ve Eski Kumaş Desenleri Anasanaat Dalı
e- posta: bahadir.ozturk@deu.edu.tr / ORCID: 0000-0001-8492-3459
Makale Türü: Araştırma Makalesi / DOI: <https://doi.org/10.34242/akmbaris.2021.151>
Makale Gönderim Tarihi: 05.04.2021 / Makale Kabul Tarihi: 18.06.2021

Öztürk, Bahadır "Cumhuriyet Türkiye'si Halıcılığı- II: 1923-1980 Yılları Arası" *Arış*, 18, s. 122-140.

halıcılığını kökten etkileyecek olan, 1995'te Türkiye'nin Avrupa Birliği ile entegrasyon sürecinde imzaladığı anlaşmalar sonrası el halısı ithalatına engel koyamaması sorunsalının başlamasıdır.

Bu çalışma, Türkiye Cumhuriyeti'nin 1980-2000 yılları arasındaki halıcılık tarihinde görülen önemli gelişmelere odaklanmaktadır. Türkiye'de halıcılığa dair yerel çaplı ve tarihi birçok araştırma yapılmış olmasına rağmen, ekonomiyi etkilediği için, 2000'lere kadar en kapsamlı ve güvenilir olarak genel çerçeveyi çizen veriler, devletin uzmanlara hazırlattığı beş yıllık kalkınma planlarında ve komisyon raporlarında yer almaktadır. Bu çalışma 1970'lerin sonu, 2000'lerin başı arasında devletin hazırlattığı kalkınma planları ve raporlarında yer verilen el halısı ve makine halısı üretimine dair bilgileri temel almaktadır. Bunlarla birlikte bu yirmi yıllık süreçte dikkati çeken, Türk halıcılığını etkileyen, bazı yerel, sosyal, kültürel ve ekonomik gelişmelere de yer verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Türkiye, Cumhuriyet Dönemi, El Halıcılığı, Makine halıcılığı, Halı İbracatı*

ABSTRACT

CARPET MANUFACTURE DURING THE REPUBLICAN ERA OF TURKEY: 1980-2000

In the first decades of the republic, majority of the population were living in the countryside and the economy was mostly based on hand crafts, manual works and on agriculture-animal husbandry. Economical development programmes, initiated by the governments of the era were mostly based on the modernisation of agriculture and the establishment of a national industry. In doing so, the government didn't neglect traditional hand crafts such as carpet manufacture which were a great source of exporting income during the pre-republican times. Beginning from the first years of the republic, the governments were busy establishing many commissions, departments and hiring specialists in order to regulate the carpet weaving sector. The governments were also trying to develop this important manufacturing culture in order to create employment and economical development in the rural areas of the country. So, beginning from 1923 till 1980, the Turkish carpet weaving production continued on its historical journey, being affected by many economical changes, crises, developments in world's economy and globalisation.

From 1980 to 2000, there were again many developments that seriously affected carpet weaving manufacture. The most important among those was the establishment of industrial machine made carpet production. A lot of investment were being made in this area at the time. This new industry did indeed have its negative effect on the traditional carpet weaving. Another development was the transferring of traditional carpet manufacture from the neighbouring war torn countries into Turkey. But probably the most drastic among all those is the integration process of Turkey into the European Union in 1995. During this process, because of the undersigned agreements, Turkey was unable to blockade the import of hand woven carpets from other countries.

This paper mainly concentrates on the important developments witnessed in the Turkish hand woven carpet manufacturing industry between the years of 1980 and 2000. A lot of research has of course been carried out on Turkish carpets both national and international levels, but the most reliable information on carpet weaving till 2000, can be found in the five year plans that were prepared by the government departments and commission reports. This paper is mainly based on the information in the five year plans and commission reports prepared by the government sources on the hand woven and machine made carpet production. However, it also takes into account some important socio-cultural changes, local and national economic developments which had their effects on Turkish carpet production during this 20 year period.

Keywords: *Turkey, Republic Period, Handwoven Carpet Manufacture, Machine Made Carpet Manufacture, Carpet Export.*

GİRİŞ

Ekonomiye ve üretime dair veriler, ülkelerin durum tespiti yapmasında ve geleceğe yönelik hedef planlarının hazırlanmasında en önemli kaynaklardır. Türkiye Cumhuriyeti de ilk yıllarından itibaren oluşturduğu komisyonlar sayesinde edindiği verilere dayalı olarak iktisadi hedefler belirlemiş, bu hedeflere göre kararlar alarak ekonominin ana unsurlarının bu hedefler doğrultusunda hareket etmesini sağlamaya çalışmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nde zamanla ekonomiye katkı bakımından birçok sektör gelişmiş ve geliştirilmiş olmasına rağmen, halıcılık hiçbir dönem ekonomik anlamda göz ardı edilecek bir sektör olmamıştır. Devlet, her ekonomik planında halıcılığı da ele almış, komisyonlardan gelen raporlara göre üretime yön verecek kararlara imza atmış, ekonomik ve idari desteklerde bulunmuştur. Türkiye'nin ekonomik durumu ve gelecek hedeflerinin ortaya konduğu raporları, belirli aralıklarla sunulan kalkınma planları ve komisyon raporlarında görmek mümkündür.

Bu çalışma da devletin hazırlattığı bu raporlarda yer alan bilgileri temel almakla birlikte, süreç içerisinde meydana gelen, halıcılığı direkt veya dolaylı yoldan etkileyen diğer gelişmelere de yer vermektedir.

CUMHURİYET TÜRKİYE'Sİ HALICILIĞI (1980-2000)

1970'li yılların sonundan 1980'lere geçerken hazırlanan 1978 yılı Beş yıllık kalkınma planında, 1977 yılı için kamuya ait makine halısı üretimi dahil halı ve kilim üretimi kapasitesinin 250.000 m², özel sektörde ise 9.985.100 m² olduğu, kamunun 145.700m² ile %58'ini, özel sektörün ise 7.352.800 m² ile %73,6'ünü kullandığı belirtilmektedir¹. 1972-1977 yılları arasında el ve makine halısı üretimi 4.200 tondan 7.000 tona yükselerek yılda ortalama %10,7 artış göstermiştir, 1979-1983 yılları arasında artışın 7.500 tondan 13.500 tona çıkarak yılda ortalama 12,5 olacağı ön görülmektedir.² 1978 yılı kalkınma planında halı sektörünün üretimleri, önceki dönem için önemli artış gösteren ürün grupları içerisinde yer almaktadır. İhracat açısından bakıldığında 1972 yılında üretimin 397 tonu, 1977 yılında ise 479 tonu ihracatta değerlendirilmiştir. 1983 yılı için ihracatın 900 ton olacağı tahmin edilmektedir.³

Bu plan döneminde iç ve dış talepte beklenen gelişmeler nedeniyle tekstilin bazı alanları ile birlikte el dokuma ve makine halısı, tufting, keçe ve kilimde hızlı bir üretim artışına gidilmesinin zorunlu olduğu ifade edilmekte⁴, ancak kurulu düzenin bu üretim artışını karşılayacak kapasitede olmadığı söylenmektedir.⁵ Bu eksiklikleri gidermek için 24,7 milyar lira bütçe ayrıldığı, bunun sektörün alt gruplarında bulunan mevcut tesislerin yenileme, genişleme ve iyileştirme yatırımlarında kullanılacağı, ayrıca kamuda mevcut işletmelerin yenilenmesi, yeniden düzenlenmesi, üretimde uzmanlaşmaya gidilmesi ve küçük işletmelerin ekonomik büyüklüğe ulaştırılmasının sağlanacağı ifade edilmektedir.⁶ Ayrıca, Dünya fiyatları, katma değeri düşük yarı mamul ürünler yerine fiyatları ve katma değeri yüksek halı ve kilimin içinde olduğu tam mamul ürünlerin ihracatta değerlendirilmesine öncelik tanındığı belirtilmektedir.⁷

1978 yılı Kalkınma Planı İlke ve Politikalarında, Halı, kilim gibi tam mamul ürünlerin ihracata yönlendirilmesinin özendirilmesi, el dokuma halıcılığın geliştirilmesi için Sümerbank yapısında oluşturu-

1 Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983), *T.C. Resmi Gazete*, 12 Aralık 1978, Sayı 16487, s. 10.

2 Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983), *T.C. Resmi Gazete*, s. 347.

3 Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983), *T.C. Resmi Gazete*, s. 349.

4 Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983), *T.C. Resmi Gazete*, s. 162.

5 Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983), *T.C. Resmi Gazete*, s. 350.

6 Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983), *T.C. Resmi Gazete* s. 352.

7 Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983), *T.C. Resmi Gazete*, s. 166.

rulacak bir birimin, finansman, kontrollü ve kaliteli üretim, teknik yardım ve rehberlik, eğitim, pazarlama ve dış satım çalışmalarını tümüyle tek elden yürütmesi kararlaştırılmıştır.⁸ Devletin bu kalkınma planlarının hazırlanmasında 1978 yılına kadar en büyük pay Sümerbank ve çalışanlarından gelmektedir ve Sümerbank uzunca bir süredir ülkenin halıcılık sektörüne öncülük ederek üretim, yatırım, eğitim desteği sağlamaktadır.

Aynı planda bir önceki dönemde planlanan ama istenilen düzeye erişmemiş olan kooperatifleşme adımları için bu planda etkin ve demokratik kooperatifleşmeye önem verileceği, kooperatifler eliyle bazı sektörlerde yatırımlar yapılmasının planlandığı, bu yatırımların içinde halıcılığında bulunduğu, yatırımlara kamu desteğinin de düşünüldüğü görülmektedir.⁹ Bu yıllara ait Türkiye'de el ve makine halısı üretim miktarına dair veriler Tablo 1'de görülebilmektedir.

Ürünler	1977	1978	1979
El halısı	387.000 m ²	465.000 m ²	692.000 m ²
Makine halısı	1.457.000 m ²	1.262.000 m ²	1.100.000 m ²

Tablo 1: Türkiye'de 1977-1979 yılında m² cinsinden el ve makine halısı üretimleri.¹⁰

1978 yılı kalkınma planında dokumacılık, halıcılık sektörlerinin dışında kalan ama ekonomiyi, üretimi, sosyal ve kültürel yapıyı etkileyen, dolaylı olarak halıcılığa da etkisi olan bir durum ise ülkenin demografik yapısına dair grafiklerde görülen önemli bir değişime dair yapılan vurgulardır. Bu yıllar, kırsaldan kente göçün yılda ortalama %6,3 olduğu ve 1980 yılı itibarıyla kırsalla kentte yaşayan insan sayısının birbirine tam olarak eşit olduğu yıllardır. Bu yıldan itibaren kırsalda azalma ve kentli yönünden hızla artan bir grafik görünmektedir.¹¹

1978 yılında alınan kararların neticesi 1982 yılı Beş yıllık kalkınma raporlarında görülebilmektedir. Bu plan döneminde en önemli sorunlardan birinin, önceki iki döneme ait beş yıllık raporlar dahil ülkenin her yerinden halı üretimine dair bilgilerin doğru ve kesin bir şekilde toplanamamasıdır.¹²

1982 yılı kalkınma raporunda halı sektörünün mevcut durumu anlatılırken, üçüncü beş yıllık planlı dönemden itibaren yönelinen atölyede dokuma faaliyetlerinin her geçen yıl artışı ifade edilmektedir. Bu atölyeler, kooperatiflerce veya özellikle bu yıllarda ipek halı ihracatındaki yükselen grafiğe bağlı olarak ihracatçı kuruluşların kurmuş oldukları atölyelerdir. Atölye üretimi sayesinde halılarda üretim kalitesi konusunda önemli gelişme kaydedildiği söylenmektedir.¹³

1982 yılında Türkiye'deki el dokuma halı tezgâhı sayısı 240.000 adettir ve bunların 192.600 tanesi üzerinde faal olarak çalışılmaktadır. Bu tezgahlara iş verenler kamu kuruluşları ile özel kuruluşlardır ve

8 Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983), *T.C. Resmi Gazete*, s. 352.

9 Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983), *T.C. Resmi Gazete*, s. 176.

10 T.C. Merkez Bankası 1979 yıllık Rapor, 30 Nisan 1980 Tarihli Hissedarlar Genel Kurulu'na Sunulan Rapor, Ankara 1980, s.142.

11 Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983), *a.g.e. T.C. Resmi Gazete*, s. 176.

12 Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, *Dokuma ve Giyim Sektörü Özel İhtisas Komisyonu Halıcılık Alt Komisyonu Raporu*, 1 Kasım 1982, s. 2.

13 Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, *T.C. Resmi Gazete*, s. 2.

yabancı sermayeli kuruluş tespit edilmemiştir.¹⁴ 1977- 1982 yılları arası dokuma sıklıklarına göre el halısı üretimi Tablo 2’de görülebilmektedir.

El Dokuma Halı Sıklıkları	1977	1878	1979	1980	1981
Kaba	860	890	920	950	980
Orta	2.550	2.500	2.320	2.230	2.117
İnce	430	460	575	626	746
Ex. İnce	225	340	450	430	437
Floş	77	80	70	90	93
İpek	8	10	9	19	29
TOPLAM	4.150	4.280	4.344	4.345	4.555

Tablo 2: 1977-1981 yılları arası dokuma sıklıklarına göre Türkiye’deki el halısı üretim miktarı (1000m²).¹⁵

1980’li yıllarda en fazla ihracat geliri getiren halı grubu Hereke tipi ipek halılar olmuştur. 1981 yılında ipek halı ihracatı 26.727 m² ile 60.206.000 \$ gelir getirirken; diğer el halıları 473.273 m² ile 82.053.000 \$ gelir getirmiştir. Bu dönemde dm²’de 80x80 düğüm/dm² ile 100x100 düğüm/dm² arasında sıklığa sahip halılar üretilmiştir. Bunlardan başka dm²’de 120x120 ile 160x160 düğüm arasında nadir halılar da vardır.

1980’lerde piyasa koşulları ve beklentileri nedeniyle birçok yörede yöreye özgü halıcılık terk edilerek imalat halıcılığına geçilmiştir. İmalat halıcılıkta tüccarın verdiği malzeme ve desen veya piyasada talep gören başka yörelere ait halıların desenleri üretilmektedir. Bunların en başında Sümerbank destekli olarak Anadolu’nun birçok dokuma merkezi, kamu ve özel atölyelerinde dokunan Isparta tipi halılar gelmektedir. Isparta tipi halıların haricinde, Kula’da 1952 yılında Ticaret Bakanlığı’ndan halıcılık desteği sağlanması ve 1956 yılında Sümerbank’ın Kula’da bir şube açmasından sonra halıcılıkta tekrar bir ivme yakalaması ile¹⁶ iç ve dış piyasa taleplerine cevap veremeyen Kula tipi halıcılık 1980’lerde Denizli’nin Çalı, Bozkurt, Afyon’un Başmakçı, Dazkırı, Dinar gibi yörelere de yayılmıştır.¹⁷ Benzer bir durum Milas yöresi halıcılığında da görülmektedir. Milas’ta zamanla azalan halıcılık faaliyeti Sümerbank’ın girişimleri ile devlet güvencesine alınınca hızla yeniden artmıştır. Gördes halıcılığında ise üretimin azalması ile üretim kalitesinde önemli düşüşler yaşandığı görülmektedir.¹⁸ Simav ve Demirci’de ise yöre halıları karakteri taşımayan Isparta tipi ikinci kalite adıyla halılar üretilmiş ve geniş bir üretim yapılmıştır.

1980’lerden itibaren yukarıda adı geçen ve diğer bazı yörelerde halıcılığın gelişmesinde katkı sağlayan önemli kuruluşların başında yöre halkının birlikteliğini ve organize olmasını sağlayan kooperatifler gelmektedir. 1982 yılında kurulan Yuntdağı Turizm Geliştirme Kooperatifi, bölge halıcılığında desen de-jenerasyonunu düzeltmek ve eski doğal boya geleneğini canlandırmak için Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi ile iş birliği yapmıştır. Üniversite bünyesinde oluşturulan Doğal Boya Araştırma ve

14 Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, T.C. Resmi Gazete, s. 5.

15 Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, T.C. Resmi Gazete, s. 10.

16 Bekir Deniz, “Kula Halıları”, Türk Halı Sanatı IV, *Bilim Birlik Başarı*, 43 (1985), s. 17.

17 M. Harmancıoğlu ve F. Önder, “İzmir ve Çevre Yörelere Halıcılığın Durumu”, Atatürk’ün 100. Doğum Yılı Uluslararası Tekstil Sempozyumu, İzmir, 2-4 Kasım 1981, s. 443.

18 Bekir Deniz, “Gördes Halıları”, *Bilim Birlik Başarı*, 45 (1987), s.19

Geliştirme (DOBAG) Projesi ile Çanakkale Manisa Yuntdağ başta olmak üzere İzmir Bergama halıları bu proje ile yurtdışında tanıtılmış ve ihracatta bir süre için önemli başarı kazanılmıştır.¹⁹

1982 yılında Türkiye’de el dokuma halı işi ile uğraşan kuruluşların kamu, kooperatif ve özel olarak üç grupta toplandığı görülmektedir. Kamu kuruluşları Sümerbank, Ceza evleri, Özel idareler ve Bakanlıklar olarak dört farklı çatı altında üretim yapmaktadırlar. Sümerbank 3.904 tezgâhta, Ceza evleri 35 ceza evinde 1.707 tezgâhta, Özel idareler 500 tezgâhta, Bakanlıklar ise 1.500 tezgâhta üretim yaptırmaktadır. Bu dönemde ülke çapına yayılmış 246 kooperatif bulunmaktadır ve 15.250 tezgâhta halı dokumaktadırlar. Özel sektöre ait tesis sayısı 50.000 olarak tahmin edilmekte ve 167.139 tezgâhla üretim faaliyetinde bulunduğu ileri sürülmektedir. Ülke çapında halı dokuyan toplam tezgâh sayısı 240.000 civarındadır.²⁰

El halısı ihracatında, yün halı ihracatı 1978-1981 yılları arasında sürekli artmış, 1981 yılında en yüksek seviyesine ulaşmıştır. 1981 yılından sonra 1982 yılında hızlı bir düşüş gözlenmektedir. 1985 yılına kadar olan yıllarda kademeli olarak hafif bir artış vardır. İpek halı ihracatına bakıldığında 1978-1982 yılları arasında hızlı bir artış fark edilir. 1982 yılında en yüksek seviyeye ulaşılmıştır. 1985 yılına kadar kademeli bir düşüş gözlenmektedir. 1981-1982 yıllarında yün halı üretiminden, yüksek kaliteli ve yüksek ihracat gelirine sahip ipek halı üretimine hızlı bir geçiş yapılmıştır. Üretimde bir düşüş görülmesinin nedeni, üreticinin hem yün hem de ipek halı üretimlerinde yüksek kalitede halı üreterek, yüksek değerde satmayı tercih etmesidir. Bu da sözü geçen yıllardaki m² satış fiyatlarındaki artıştan ve toplam ihracat gelirlerinden anlaşılabilmektedir.²¹ Bkz. Tablo 3.

	Yün Halı			İpek Halı			
Yıllar	Miktar m ²	Değer \$	Fiyat m ² /\$	Miktar m ²	Değer \$	Fiyat m ² /\$	Toplam değer \$
1976	380.384	21.927.221	57.65	17.719	11.569.066	652.92	33.496.287
1979	525.646	27.833.396	52.95	14.433	13.284.760	920.44	41.118.156
1980	697.512	41.747.872	59.85	33.807	37.374.561	1105.53	79.122.433
1981	1.324.058	76.659.711	57.90	54.108	60.206.168	1112.70	136.865.879
1982	368.055	58.708.586	159.51	95.454	155.323.530	1627.21	214.032.116
1983	379.308	56.192.662	148.15	68.444	94.227.460	1376.71	150.420.122
1984	437.874	67.799.053	154.84	53.360	99.259.714	1860.19	167.058.767
1985	443.072	40.049.461	90.39	32.308	28.356.192	877.68	68.405.653

Tablo 3: Türkiye’nin 1976-1985 yılları arası el halısı ihracatı.²²

19 Gonca Karavar ve Bahadır Öztürk, “20. Yüzyıla Ait Bir Grup Yuntdağ Halısı” *Arış*, 14 (2019), s. 80.

20 Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, *T.C. Resmi Gazete*, s. 4.

21 Yahşi Yazıcıoğlu, “Geleneksel Bir Tekstil Ürünü Olan El Dokusu Halıların Türkiye’nin Dışsatımındaki Yeri”, III. Ulusal Tekstil Sempozyumu, 4-7 Kasım 1986, Bursa, s. 122-123.

22 Yahşi Yazıcıoğlu, “Geleneksel Bir Tekstil”, s. 122.

Türkiye’de el sanatları kapsamında değerlendirilen Türk el halıcılığı konusunda eğitim çalışmalarının üniversite lisans düzeyinde ele alınması da 1980’li yıllarda başlamaktadır. Bu kapsamda ilk açılan bölümler, İstanbul’da Mimar Sinan Üniversitesi ve Marmara Üniversitesi’nde, İzmir’de Dokuz Eylül Üniversitesi’nde Güzel Sanatlar Fakültesi bünyesinde kurulan Geleneksel Türk El Sanatları Bölümleridir. Daha sonraki yıllarda bu bölümler birçok üniversite de kurulmuştur. Halı konusundaki eğitim ve araştırma faaliyetleri 1980’lerden itibaren bu bölümlerin altında yer alan Halı Kilim ve Eski Kumaş Desenleri Anasanat Dalında yürütülmeye başlanmıştır. Çok farklı el sanatları dahil Türk halıcılığının sorunları ve Türk halıcılığına dair çeşitli araştırma konularının ele alındığı bir sempozyumlar dizisi de yeni kurulan Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Geleneksel Türk sanatları Bölümü öğretim elemanları tarafından “1. Ulusal El Sanatları Sempozyumu” adı altında 1981 yılının kasım ayında başlatılmıştır ve sonraki yıllarda aralıksız dört yıl arka arkaya devam etmiştir.

Türk el halıları alanında araştırma çalışmalarına ilgi bu yıllarda o kadar fazladır ki Pazırık Halısı dahil Türk el halıcılığının tarihi, bazı yöre ve aşiret halıları, halıcılığı, desen, renk ve teknik özelliklerinin ele alındığı uluslararası kapsamlı I. Milletlerarası Türk Halı Kongresi 07-14 Ekim 1984 tarihleri arasında İstanbul’da düzenlenmiştir. Kongreye Türk Sanat tarihçileri, uzman ve araştırmacılar ile uluslararası birçok konuk ve davetli konuşmacı katılmıştır.²³ O dönem için ulusal anlamda önemli bir etkinlik olan kongre adına posta pul bile basıldığı görülmektedir. Kongre kapsamında 1. Milletlerarası Türk Halı Kongresi Türk El Halıları ve Kilimleri Fuarı adıyla bir etkinlik de düzenlenmiş, özel halı koleksiyonları ve sergileri de yapılmıştır.

1986 yılından itibaren Kültür Bakanlığına bağlı DÖSİM tarafından Güran Erbek’in başlattığı Türk El Halıcılığını Geliştirme Projesi kapsamında ve Güran Erbek’in denetiminde 5 ciltlik Türk El Halıları Kataloğu hazırlanmış, bazı yörelerde halı dokutularak satılmıştır. Proje kapsamında 40.000 dokuyucu tezgâh başına oturmuş, ilk kez müzelerde, camilerde, özel koleksiyonlarda bulunan eski ve çok değerli halılar gün ışığına çıkarılarak bir araya getirilmiş, envanterleri çıkarılmış, 5000 fotoğraflık bir arşiv oluşturulmuş, 450 halının birebir ölçekli dokumaya hazır çizimleri yapılmış, doğal boyalı ipliklerle bu desenlerin dokunması sağlanarak, halıların kalite kimlik belgesi ile satışı yapılmıştır.²⁴ Bu çalışmalar Güran Erbek’in vefatından sonra sekteye uğramıştır.²⁵

11 Eylül 1987 yılında Sümerbank özelleştirilmiş ancak Sümer Holding A.Ş. kamu iktisadi teşekkülü olarak faaliyetlerine devam etmiş, halıcılık çalışmalarını ise “Sümer Halı, Halıcılık, El Sanatları Sanayi ve Ticaret A.Ş.” adıyla sürdürmüştür. 1989 yılında şirketin Demirci, Denizli, Konya, Kula, Sandıklı, Kahramanmaraş, Kayseri ve Sivas’taki toplam 111 atölyesinde, 2149 tezgâhı ve 3203 çalışan dokuyucusu bulunmaktadır.²⁶

1982 yılında el halılarının tüm masraflarıyla birlikte sıklığına göre m² üretim maliyetlerine bakıldığında, kaba kalite: 3.700 TL, orta kalite: 5.146 TL, ince kalite: 8.918 TL, Ekstra ince kalite: 22.498 TL, Floş: 18.998 TL, İpek Hereke (100x100 düğüm/dm²): 194.400 TL, İpek Kayseri (70x70

23 Şenay Kalkan, “Halı Kongresi Sona Erdi-Halıcılığımız Kızların Çeyizlerinde Yaşiyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 14 Ekim 1984, s. 12.

24 Şebnem Ercebeci, “Türk Halı ve Dokuma Sanatımıza Hizmetleriyle Bir Kültür Adamı: Güran Erbek (1944-1989)” *Erdem, Halı Özel Sayısı-II*, 29 (1999), s.274

25 Handan Sirkecioğlu, “Milas’ın Bazı Köylerinde El Halıcılığının Günümüzdeki Durumu”, Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 1992, s.15.

26 Emre Dölen, *Tekstil Tarihi*, İstanbul, Marmara Üni. Teknik Eğitim Fakültesi Yay., 1992, s. 359.

düğüm/dm²): 127.850 TL'dir.²⁷

Makine halısı alanına bakıldığında 1977 ile 1980 yılları arasında her yıl ortalama %30 düzenli artış görülmektedir ve 1981 yılında da bu şekilde devam etmiştir. Bu yükselen artışın sebebi Gaziantep'te işçiler tarafından bedelsiz ithalat yoluyla tezgahlar getirilmesi ve motorlu kilim tezgahlarının halı dokuyacak şekilde dönüştürülmesiyle sağlanan üretimlerdir.²⁸ Bununla birlikte 1977, 1980 yıllarındaki enflasyona bağlı baskılar nedeniyle artan toplam talep, tüketici alım gücünün azalması ve 2 kata varan fiyat artışları nedeniyle özellikle iç piyasaya dönük el halısı üretiminde düşme gözlenmiştir. Bu açığı Gaziantep'te üretilen düşük kaliteli, ucuz makine halıları karşılayarak, talebin yükselmesini sağlamıştır.²⁹

Türkiye'de 1982 yılında neredeyse ülke geneline yayılmış olarak faaliyet gösteren Gaziantep'tekiler hariç 28 makine halısı üreten işletme olduğu, bu işletmelerin toplamda 250 tezgâha sahip olduğu görülmektedir. Bu 28 işletmeden birisi kamu kuruluşu olan Sümerbank'a aittir ve toplamda 8 makine ile üretim yapmaktadır. O tarihlerde Gaziantep'te bulunan işletme sayısı belirlenememiş olmasına rağmen tahminen 350 tezgâh sayısı ile ülkenin en yüksek tezgâh sayısına sahip ili durumundadır.³⁰ Bkz. Tablo 4.

İller	Tesis sayısı	Tezgâh sayısı	Üretim teknolojisi					
			Dokuma	Tufting	Yapıştırma	Örme	Keçe	Elyaf
İstanbul	6	34	34	-	-	-	-	-
Tekirdağ	3	30	23	5	1	-	1	-
İzmir	3	13	12	-	-	1	-	-
Manisa	3	5	5	-	-	-	-	-
Bursa	1	8	-	-	-	-	8	-
Bilecik	2	8	-	7	-	-	1	-
Isparta	1	19	19	-	-	-	-	-
Diyarbakır	1	8	8	-	-	-	-	-
Gaziantep	Belirsiz	350	350	-	-	-	-	-
Ankara	1	2	-	2	-	-	-	-
Niğde	1	20	20	-	-	-	-	-
Adana	1	32	-	6	-	-	-	26
Kayseri	5	71	73	-	-	-	-	-
Toplam	28	600	542	20	1	1	10	26

Tablo 4: İllere göre makine halısı üretimi yapan tesis ve tezgâh sayıları.³¹

Bu yıllarda Türkiye'de makine halısı olarak üretilen halı tipleri, dokuma, yapıştırma, örme, tufting, keçe ve elyaf halılardır. Bunlar içinde en çok üretimi olan dokuma tipi halılardır. Bu tip makine halıları ihracatta karşılık görürken, tufting ve yapıştırma halılar yüksek ithalat girdileri nedeniyle ihracat şansı elde edememiş, iç piyasada da yüksek fiyat nedeniyle rağbet görmemişlerdir.³² Dokuma tipi makine halılarının ihracatta karşılık görme nedeni, malzeme maliyetlerinin neredeyse aynı olmasına rağmen işçilik

27 Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, *T.C. Resmi Gazete*, s. 14.

28 Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, *T.C. Resmi Gazete* s. 3.

29 Bahadır Öztürk, "Cumhuriyet Türkiye'si Halıcılığı- I: 1923-1980 Yılları Arası", *Arış*, 17 (2020), s. 58

30 Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, *T.C. Resmi Gazete*, s. 4.

31 Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, *T.C. Resmi Gazete*, s. 6.

32 Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, *T.C. Resmi Gazete*, s. 49.

ücretinin Türkiye’de üç kat düşük olması olarak gösterilmekte, bunun da bu tip halıların ihracat şansını arttırdığından söz edilmektedir.³³ Türkiye’de 1977-1981 yılları arası makine halısı üretim tekniklerine göre üretilen halı miktarı Tablo 5’te görülebilir.

Makine Halısı	1977	1878	1979	1980	1981
Dokuma	1.704	2.310	3.006	4.254	11.832
Tufting	1.930	2.380	2.625	2.808	1.527
Keçe	5.000	5.100	4.748	3.108	3.700
Yapıştırma	150	130	90	68	124
Örme	150	100	110	150	242
Elyaf	600	3.000	1.800	1.300	-
Kilim	9.800	7.200	5.600	3.600	4.410
TOPLAM	19.334	20.220	17.979	15.288	21.835

Tablo 5: Türkiye’de 1977-1982 yılları arası makine halısı üretim miktarları (1000m²).³⁴

1981-1982 yılı İhracattaki imkanlardan el ve makine üretimleri bazında en çok kaliteli halı üretenler yararlanabilmiştir. Bu da üretimde kaliteli haliya doğru kaymayı beraberinde getirmiştir. Bu dönemde uygulanan serbest faiz uygulaması ile yükselen döviz fiyatları sonucu ithalata dayalı girdiler iç piyasaya çalışan makine halıcılarını etkilemiş, bazılarının kapanmasına neden olmuştur.³⁵

Sektör temsilcileri tarafından 1980’li yıllarda Türkiye’deki makine halısı teknolojisi Dünya’da yaygın olarak kullanılan teknoloji ile aynıdır ve ülke taleplerini karşılayacak kapasitededir. Sektörün ithalat girdilerinden olan jüt ithalatı, Sümerbank’ın Taşköprü Fabrikasının devreye girmesi ile sonlanmıştır.³⁶

1982 yılında makine halılarının tüm masraflarıyla birlikte sıklığına göre m² üretim maliyetlerine bakıldığında, Dokuma tipi (dm²’de 1000-1700 ilme): 2.020 TL, Dokuma tipi (dm²’de 2500 ilme): 2.903 TL, Dokuma tipi (dm²’de 3000 ilme): 3.847 TL, Yapıştırma tipi: 2.950 TL, Örme tipi: 1.660 TL, Tufting tipi: 1.655 TL, Keçe: 435 TL, Kilim: 490 TL’dir.³⁷

Türkiye’nin el halısı ihracatı, 1978 yılında 146.479 m² iken bu rakam her yıl artarak 1981 yılında 500.000 m²’ye çıkmıştır. Makine halısında ise 1978’de 14.238 kg’dan 1981’de 1.494.014 kg’a yükselerek rekor bir artış göstermiştir.³⁸ Türkiye 1979 yılı halı ihracatı ile dünya halı ticaretinden %3,4 pay almıştır. Bu pay 1980 yılında %5,7, 1981 yılında %10,6, 1982 yılında %18,1, 1983 yılında ise 13,5 olmuştur. Ülkenin 1980 yılından itibaren el halısı ticaretinden büyük pay almasına, bu yıllarda halı ihracatçısı bazı ülkelerin çeşitli siyasi nedenlerden dolayı krize girmeleri en büyük nedendir. Diğer bir nedense Türkiye’nin 1980 yılında 24 Ocak Kararları diye bilinen ekonomik kararlarla serbest piyasa ekonomisi ve dünya ekonomisiyle entegrasyona geçilmesi³⁹ sonrasında alınan ekonomik tedbirler ile ihracat sefer-

33 Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, *T.C. Resmi Gazete*, s. 12.

34 Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, *T.C. Resmi Gazete*, s. 10.

35 Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, *T.C. Resmi Gazete*, s. 29.

36 Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, *T.C. Resmi Gazete*, s. 41.

37 Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, *T.C. Resmi Gazete*, s. 18.

38 Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, *T.C. Resmi Gazete*, s. 22.

39 Yavuz Altaşlı ve Murşit Işık, “Türkiye’de Yaşanan Ekonomik Krizlerin İstihdam Üzerine Etkileri (1980-2013)”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2 (2017), s. 570.

berliği içinde olmasıdır.⁴⁰ Örneğin, İran'ın 1974 yılındaki ihracat payı %53,1 iken, 1983 yılında 19,5'e kadar gerilemiştir. Afganistan da yine aynı durumdadır.⁴¹ Bununla birlikte bu ülkelerden kalan boşluğu yalnızca Türkiye değil, Hindistan, Pakistan, Cezayir, Mısır ve Tunus gibi ülkeler de doldurmuş ve ihracat paylarını Türkiye'den daha başarılı bir şekilde istikrarlı olarak yükseltmişlerdir.⁴²

Türkiye'nin halı, kilim ve yer döşemesi ihracatına bakıldığında 1982-1986 yılları arasında dolar bazında neredeyse yarı yarıya bir düşüş olduğu gözlenmektedir. 1982 yılında 250.178.800 dolar olan ihracat, 1986 yılında 107.870.404 dolara düşmüştür. Halı sektörünün tekstil ihracattaki payı 1982 yılında %17,42'ye 1986 yılında bu pay %5,06'ya gerilemiştir.⁴³

1989 yılında yayınlanan 375 sayfalık Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planında, halı sektörü için özet niteliğinde bir rapor yer almaktadır. Bu plan döneminde tüm dokuma ve giyim sektöründe yurtiçi talebin %8 artacağı ve el halısı da dahil sektörde önemli ihracat artışları beklendiğinden söz edilmektedir. Bu talebi karşılayabilmek için yılda ortalama %9,6 artış öngörülmektedir.⁴⁴

1984 yılında el halısı üretimi 1.512.000 m² iken, 1988 yılında ise 3.004.000 m²'ye çıkmıştır. Beşinci Beş yıllık dönemde %16'lık bir artış gözlenirken, Altıncı Beş Yıllık üretim beklentisi oranı %9,6 olarak tahmin edilmiştir. Makine halısında ise 1984 yılında 6.338.000 m² olan üretim, 1988 yılında 12.020.000 m² ye çıkmıştır. Makine halısındaki üretim artışı %15,2 olurken, Altıncı Plan dönemi sonu için %12,4'lük bir büyüme öngörülmüştür. Tufting, keçe ve kilim üretiminde ise el halısı ve makine halısı üretimlerinin toplamından daha fazla bir üretim olduğu, bunlarda 1984 yılında 18.500.000 m², 1988 yılında ise 21.760.000 m² üretim yapıldığı, %4,4 lük bu üretim artışının ise sonraki dönemde süreceği ifade edilmektedir.⁴⁵

İhracat rakamlarına bakıldığında el halısında 1984 yılında 566.000 m² ihracata giderken, 1988 yılında 656.000 m² ihracatta değerlendirilmiştir. İhracat oranı %4,6 olarak gerçekleşirken, Altıncı plan dönemi için 14,2 artış hedeflenmektedir.⁴⁶ Bkz. Tablo 6.

Üretilen halı tipi	1984				1988			
	Üretim		İhracat		Üretim		İhracat	
	Miktar (1000 m ²)	Değer (Milyon TL)	Miktar (1000 m ²)	Değer (Milyon TL)	Miktar (1000 m ²)	Değer (Milyon TL)	Miktar (1000 m ²)	Değer (Milyon TL)
El Halısı	1.512	184.431	566	124.124	3.004	366.428	656	143.861
Makine Halısı	6.338	152.112	429	5.148	12.020	288.480	3.240	38.880
Tufting, Keçe, Kilim	18.500	187.590	1.220	15.555	21.760	220.646	1.650	21.036

Tablo 6: 1984 ve 1988 yılları Türkiye'de halı üretimi ve ihracat verileri⁴⁷

40 Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, T.C. Resmi Gazete, s. 24.

41 Yahşi Yazıcıoğlu, a.g.e., s.123.

42 Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, T.C. Resmi Gazete, s. 30.

43 Halil Rifat Alpay ve Yusuf Uluca, *Türkiye'de Tekstil Sektörünün Durumu ve Tekstil Makinalarının İmalat İmkanları*, MÜSİAD Araştırma Raporları-7, Ekim 1994, s. 31.

44 Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994), Yayın no: DPT: 2174, 22 Haziran 1989, s.124.

45 Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994), Yayın no: DPT: 2174, s. 128.

46 Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994), Yayın no: DPT: 2174, s. 129.

47 Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994), Yayın no: DPT: 2174, s. 128.-129.

1984-1988 yıllarında Türkiye daha henüz halı ihracatçısı bir ülkedir ve el halısı ve makine halısı alanlarında Türkiye'ye ithalat olarak kayda değer mal gelmediği gözlenmektedir.⁴⁸

1984-1987 Yılları arasında Dünya'da Halı Sanayi tarafından yünden ve kıldan üretilen makine halısı ve yer döşemesi üretimleri Tablo 7'de görülmektedir. Tabloda bazı ülkelerin üretimleri m² veya ton cinsinden verildiği için tek bir tabloda bu şekilde gösterilebilmiştir.

Ülkeler	1984	1985	1986	1987
Belçika	33.976 ton	32.208 ton	32.307 ton	30.784 ton
	-	-	-	-
Polonya	18.800 ton	17.900 ton	21.000 ton	-
	10.900 m ²	11.600 m ²	12.400 m ²	-
Türkiye	11.979 ton	16.565 ton	21.658 ton	-
	7.173 m ²	9.919 m ²	12.969 m ²	-
F. Almanya	9.928 ton	-	-	-
	4.440 m ²	-	-	-
İsviçre	7.401 ton	7.766 ton	7.397 ton	6.884 ton
	2.805 m ²	2.913 m ²	2.754 m ²	1.804 m ²
Macaristan	6.906 ton	6.608 ton	6.413 ton	6.337 ton
	3.713 m ²	3.553 m ²	3.448 m ²	3.407 m ²
D. Almanya	-	-	-	-
	39.955 m ²	41.775 m ²	42.328 m ²	-
İngiltere	-	-	-	-
	23.493 m ²	24.556 m ²	26.155 m ²	27.714 m ²
Yugoslavya	-	-	-	-
	17.394 m ²	16.721 m ²	18.769 m ²	16.587 m ²

Tablo 7: Dünya'da 1984-1987 yılları arası yün ve kıldan üretilen makine halısı üretimleri.⁴⁹

1989 yılında Türkiye halı sektörü için gerçekleşen önemli bir gelişme ise İstanbul Halı İhracatçıları Birliği'nin (İHİB), İstanbul Tekstil ve Konfeksiyon İhracatçıları Birlikleri Genel Sekreterliği çatısı altında kurulmasıdır. Birlik 2020 yılı verileriyle Türk halı ihracat sektörünü çok büyük oranda temsil etmektedir. Türkiye toplam halı ihracatının yaklaşık %20'sini ve el halısı ihracatının neredeyse tamamına yakın bölümü İHİB üyesi firmalarca gerçekleştirilmektedir. Birliğin amacı halı sektöründe Türkiye'nin ihracat potansiyelini arttırmak, ihracat performansını yükseltmek ve bu kapsamda üyelerinin ihracat ile ilgili bütün çalışmalarında onlara yardımcı olmaktır.⁵⁰

Gaziantep halı ihracatçıları birliğinin yaptığı bir araştırma Türkiye'de makine halısı sektöründeki büyüme, kurumsallaşma ve markalaşmaya giden grafiği gözler önüne sermektedir. Tablo: 8 incelendiğinde 1980'lerde başlayan şirketleşme 1990'lardan itibaren iç piyasa ve ihracatta karşılığını buldukça hızlanmıştır.

48 Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994), *Yayın no: DPT: 2174*, s. 130.

49 Emre Dölen, *Tekstil Tarihi*, s. 352.

50 <https://ihib.org.tr/ihib-hakkinda/> (erişim 14.02.2021)

Yıllar	Kurulan Şirket sayısı	Tezgâh Sayısı
1960-1969	1	20 216
1970-1979	3	
1980-1989	9	
1990-1999	48	

Tablo 8: 1960-2014 yılları arası kurulan makine halısı üreten şirket sayıları.⁵¹

Türkiye’de makine halılarının üretim ve kullanım oranı her geçen yıl artmaktadır ve bu üretim ülkede en fazla dokuması yapılan Isparta tipi halıcılığı etkilemiştir. Isparta tipi halı üretimi 1989 yılında 20.000 tezgâh ve 500.000 m²’ye, 2002 yılında ise 300.000 m²’ye düşmüştür. Ayrıca Isparta halıcılığının tüm yan kolları da durumdan oldukça kötü etkilenmiştir.⁵² 1985-2000 yılları arası makine halısı üretim miktarları Tablo 9’da görülebilir.

Yılı	Üretim miktarı (m ²)
1985	9.190.000
1990	26.030.000
1996	30.000.000
2000	16.600.000

Tablo 9: Türkiye’de 1980-2000 yılları arası makine halısı üretimi.⁵³

Halı sektörü ihracatı, 1986’dan 1993 yılına doğru tekrar bir artışa girerek 1993 yılında 250 milyon dolarla 1982’deki değerleri yakalayabilmiştir. Bununla birlikte sektörünün toplam tekstil ihracatındaki payı 1986 yılında %5,6’yken 1993 yılında bu pay %4,62’ye gerilemiştir.⁵⁴ Bu oranın düşmesinde Türkiye’nin o yıllardaki özellikle AB ülkelerine olan konfeksiyon ihracatının artmasındaki payı büyüktür.

5 Nisan 1994’te uygulanan ekonomik kararlar sonucunda dolar ocak ayında 14.538 TL iken 7 Nisan 1994’te birden 40.000 TL’ye çıkmış⁵⁵, bunun sonucunda el dokuması halıya olan iç talepte bir daralma olduğu gözlenmiştir.⁵⁶

1995 yılında hazırlanan 319 sayfalık Yedinci Beş yıllık kalkınma Planında, yalnızca yerel potansiyelleri değerlendirme amacıyla halıcılık dahil birtakım üretimlere destek sağlanacağından bahsedilmektedir. Bunun haricinde herhangi bir veri veya hedef bulunmamaktadır.⁵⁷

1990’ların sonundan itibaren, ulaşım, iletişim ve teknolojinin gelişimi ile dünya küçülmüş, siyasi bloklasmalar yerini küresel ve bölgesel ekonomik entegrasyonlara bırakmış, pazar da küreselleşmiştir. Pazarda kalite, fiyat ve zamanında teslimat belirleyici unsurlar olmuştur.⁵⁸

51 Güneydoğu Anadolu Halı İhracatçı Birlikleri Halı Sektörü Envanteri, İpekyolu Kalkınma Ajansı, Temmuz 2014, s. 12.

52 “Türk’ün gül kokulu tarihi; Isparta Halısı”, *Decor Dergisi*, Mayıs- Haziran 2019, s. 18.

53 Seval Uyanık, *Makine Halısı Üretimi*, Kasım 2012, Ankara: Öncü Basımevi, s. 14.

54 Halil Rifat Alpav ve Yusuf Uluca, *Türkiye’de Tekstil Sektörünün*, s. 31.

55 <https://paracevirici.com/doviz-arsiv/merkez-bankasi/gecmis-tarihli-doviz/1994/amerikan-dolari> (22.03.2021)

56 Filiz Nurhan Ölmez ve İhsan Akkuş, “El Dokuması Halıcılığın Sürdürülebilirliğine İthalatın Etkileri” Uluslararası Geleneksel Sanatlar Sempozyumu. 16-18 Kasım 2006. İzmir, s. 215.

57 Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000), 18.07.1995, s. 53.

58 Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005), *Tekstil ve Giyim Sanayii Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Dokuma ve Giyim Sanayii Özel İhtisas Komisyonu “Halı ve Yer Kaplamaları Alt Komisyon Raporu”*, Ankara 2001, s. 188.

1996 yılından itibaren Türkiye halıcılığında görülen önemli bir değişiklik de ülkeye giren halı miktarındaki artıştır. Türkiye’de ithalatın önünü 1995 yılında tam üyelikle girilen Gümrük Birliği mevzuatı açmıştır denilebilir. Gümrük Birliği ile Türkiye, Avrupa menşeli sanayi mallarına uygulanan gümrük vergilerini, kısıtlamaları ve engelleri kaldırmıştır. Avrupa ise, Türkiye’ye istisnai olarak kota uyguladığı bazı hazır giyim ve sanayi sektörü de dâhil olmak üzere işlenmiş tarım ürünleri üzerindeki gümrük vergilerini ve engelleri kaldırmıştır. Türkiye ekonomisi, Gümrük Birliği sonrası, 1996 ve 1997 yıllarında ortalama %8 gibi yüksek bir oranda büyümüştür. Gümrük Birliği’ne geçişin tamamlanmasıyla, ulusal firmalar, yerel ve küçük pazarlardan ziyade daha büyük ve uluslararası pazarlara hitap etmek durumunda kalmışlardır. Bu durum, ilk yıllarda Türk sanayicisini rekabet etme konusunda zorlamışsa da geçen yirmi yıllık sürede Türk sanayicisi pek çok alanda Avrupa ile mücadele edebilecek yetiye ve güce kavuşmuştur.⁵⁹ Bununla birlikte Türkiye’nin halı gibi kendi üretimlerini korumak amacıyla birlik dışına koyduğu gümrük vergileri ise, aynı ürünleri AB üyelerinin ithal ederek gümrüksüz şekilde Türkiye’ye ihraç etmesini kısıtlamadığı için anlamsız olmaktadır. Türkiye, hammadde ve üretim maliyetleri nedeniyle 1996 yılından itibaren Çin, Hindistan, Nepal, Pakistan, İran, Romanya, Almanya, Amerika, Azerbaycan gibi ülkelerden halı ithal etmeye başlamıştır. Bu durum yerli üreticiyi hayati derecede zorlamıştır ve bu konuda tedbir alınmasını istemişlerdir. Bununla birlikte ithal edilen halıların büyük çoğunluğu turistlere veya doğrudan ihracat yoluyla tekrar yurt dışına satılmaktadır. Ancak yerli üretim el halılarına göre çok daha düşük maliyetli ve modern tasarımlı el halıları da iç piyasada ilgi görmektedir.⁶⁰ Bkz. Tablo 10.

Yıllar	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Pay	%9,7	%5,5	%16,3	%10,7	%3,6	%6	%8,2	%28,6	%34,4	%28,8	%32,6	%40,8

Tablo 10: Türkiye’nin 1989 ile 2001 yılları arası el halısı ithalatının toplam halı ithalatı içindeki payı.⁶¹

2001 yılı raporunun Türkiye’deki Makine halıcılığının 1993-1998 yıllarına dair verileri Tablo 11’de görülmektedir. Dokuma (%90 Wilton), Non-Woven ve Tufting olmak üzere üç üretim tekniğine göre toplanmış verilerde, Dokuma tipi halıda üretim iki katına yakın artarken, ihracat 7 kat artış göstermiştir. 1993 yılına nazaran 1997 yılında iç tüketimde düşüşün olması bu tip halıların ihracatta değerlendirildiğine işaret etmektedir. Non-woven ve tufting halılar ise dokuma halılardan kalan boşluğu karşılar nitelikte büyüyerek iç talebe yönelmiştir. 1997-1998 yıllarında dokuma tipi halılar ile tufting halıların iç tüketimdeki satışı m² cinsinden neredeyse eşittir. Her üç üretimde de ithalat çok düşük olduğu için tabloya dahil edilmemiştir.

59 Yavuz Özdemir ve Güner Koç Aytekin, “Avrupa Birliği (AB) Gümrük Birliği’nin Türkiye Ekonomisine Etkileri”, *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (2016), s. 51-52.

60 Geniş bilgi için bkz. Filiz Nurhan Ölmez ve İhsan Akkuş, “El Dokuması Halıcılığın”, s. 215-225.

61 Filiz Nurhan Ölmez ve İhsan Akkuş, “*El Dokuması Halıcılığın*”, s. 216.

		1993	1994	1995	1996	1997	1998
Dokuma (%90 Wilton)	Üretim	36.590	36.870	49.085	54.438	58.439	60.930
	İhracat	5.198	8.115	12.875	24.306	35.660	36.669
Non-Woven	Üretim	13.280	16.557	12.870	16.960	16.940	16.731
	İhracat	26	186	57	58	30	65
Tufting	Üretim	11.900	13.373	15.073	16.208	18.715	21.100
	İhracat	2.389	3.342	960	4.373	1.500	1.000

Tablo: 11 1993-1998 yılları arası (x1000 m²) cinsinden makine halısı üretimi ve ihracatı.⁶²

1997'de Gaziantep 700 İşletme ve 3000 tezgâh ile Türkiye halı üretiminin %80'ini üretir kapasiteye gelmiştir. Ancak sektörün makine teknolojisi eskidir ve sektör lideri olan Belçika'da bir işçi tarafından kontrol edilen bir halı dokuma makinesi, Türkiye'de dört işçi tarafından kontrol edilebilmektedir.⁶³

1990'lı yıllarda makine halısı üretimi hızla artarken 1998-1999 ve 2000 yıllarında bir düşüş gözlenmektedir. Bu düşüşün en önemli sebeplerinden bazıları, geçmişten gelen daha birçok sorun ve alınmayan önlem olmakla birlikte, ülkenin o an içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik sorunlar, Türkiye'nin önemli ticaret ortaklarından Rusya'da yaşanan ekonomik kriz ve 1999 Marmara Depremi'nin ülke ekonomisine olan yüküdür.⁶⁴ İşletmelerin tamamına yakını bu durumdan etkilenmiştir. Satışların, ihracat ve ithalat rakamlarında da azalma yaşanmıştır.⁶⁵ Bu dönemde özellikle Tekstil sektöründe krizin etkileri ağır hissedilmiş, Denizli, Bursa, Gaziantep, Kahramanmaraş, Çorum en fazla etkilenen şehirler olmuşlardır.⁶⁶

2001 yılında yayınlanan Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı verilerine göre Türkiye'de el halısı üretimi yılda 30 milyon m²'dir ve bunun %97'sini yün, %3'ünü ise ipek halılar oluşturmaktadır. El halıcılığında istihdamın 1,5 milyon kişi olduğu düşünülmektedir ve son on yıldır sektörde yıllık %20 üretim kaybı olmaktadır.⁶⁷ Bu yıllarda yapılan üretimlerin, Türk Standartlarındaki dokuma sıklığına göre yörelere dağılımı Tablo12'de yer almaktadır.

Dokuma Sıklığı	Yöre
Ekstra ekstra ince	Hereke, Kayseri, Sivas, Kemaliye, Yağcı Bedir
Ekstra ince	Bünyan, Kayseri, Yahyalı, Ürgüp, Yörük (Niğde)
İnce	Bünyan, Taşpınar, İğneli, Maden, Konya, Kırşehir, Kula
Orta (İkinci)	Kula, Kırşehir, Uşak, Ürgüp, Koyunlu, Isparta, Konya, Bergama
Kaba	Demirci, Gördes, Avanos, Simav, Uşak, Bor, Fartek

Tablo 12: El halılarının 2001 yılında dokuma sıklıklarına göre yörelere dağılımı.⁶⁸

62 Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005), *Tekstil ve Giyim Sanayi*, s. 69.

63 Anadolu Ajansı haberi, *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Ekim 1997, s. 20.

64 "Türkiye'deki ekonomik krizler: 1994, 2001 ve 2007'de neler yaşandı?", <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-45226072> (erişim 13.12.2019)

65 *İzmir'de Halıcılık Sektörü Nerede?*, İzmir Ticaret Odası Yayını, İzmir 1999, No: 63, s. 44.

66 Derya Sazak, "1999 krizi", <http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/derya-sazak/1999-krizi-5339915>, erişim: 13.12.2019

67 Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005), *Tekstil ve Giyim Sanayi*, s. 76

68 Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005), *Tekstil ve Giyim Sanayi*, s. 76

2001 yılında Türkiye'nin el halısı sektörünün 2 milyar dolar civarında bir cirosu bulunmaktadır. Bu rakamın 400-450 milyon dolarlık kısmı iç tüketim, 350-400 milyon dolarlık kısmı direkt ihracat, 1.150 milyon dolarlık kısmı ise turistik satışlardan gelmektedir. İhracat rakamlarına göre Dünya el halısı ihracatındaki payı %5'tir. Bu oran İran için %40, Hindistan için %17, Pakistan için ise %16'dır. En önemli ithalatçı ülkeler Almanya, Amerika, İsviçre, Fransa, Japonya, İngiltere, İtalya ve Avusturya'dır.⁶⁹ Türkiye'nin 1998-2001 yılları arası el halısı ihracat verileri için Tablo 13'e bakabilirsiniz.

El Halısı	1998	1999	2000	2001
Miktar m ²	896.723	783.557	713.258	1.068.165
Değer \$	136.938.577	103.073.898	98.740.647	97.957.441

Tablo:13 Türkiye'nin 1998-2001 yılları arası el halısı ihracat verileri.⁷⁰

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planında El halısı üretimi için yapılan önerilerde, el halıcılığının kültürel ve ekonomik değerinin yüksek olduğundan, ancak üretimin son yıllarda gittikçe azaldığından bahsedilmektedir. Çok sayıda kamu kurum ve kuruluşunun el halıcılığı ile ilgili çalışma yaptığından, bununla birlikte kurumlar arası iş birliği yetersizliğinden sonuç alınamamasından söz edilmektedir. Sektörde nitelikli eleman, eğitim ve sosyal güvence sorunlarının olduğu, üretim süresinin uzun olmasından üreticilerin finansman sorunları yaşadığı belirtilmekte, el halıcılığının kırsal istihdamdaki önemi nedeniyle köyden kente göçü önlemek amacıyla el halıcılığının Doğu ve Güney Doğuya devlet desteğinde kaydırılması önerilmektedir.⁷¹

Bu yıllarda makine halısı sektöründe dikkat çeken problemler, ucuz, taklit ve markasız halı üretimi, fuar desteğinin yetersizliği, kayıtsız ekonomi ve eski teknolojiye sahip makine ithalatı olarak ifade edilmektedir. Özellikle Gaziantep ve civarında gelişen dokuma makine halıcılığının büyük miktarda kayıt dışı olduğu, üretim rakamlarına erişilemediği, ancak yılda 40 milyon m²'ye ulaştığı söylenmektedir. Dokuma makine halısında ihracatçı rakip ülkeler Belçika ve İran; tuftingde Belçika, Amerika ve Hollanda'dır.⁷²

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Cumhuriyet öncesinden gözde bir üretim ve ihraç mamulü olan halı ve halıcılık, cumhuriyetin ilanından sonra da önemini yitirmemiştir. Kurulan hükümetlerin, birtakım komisyonlar, kurumlar ve uzmanlar aracılığıyla halıcılık sektörünü izlediği, ekonominin hedefleri doğrultusunda aldığı kararlarla daha fazla ihracat, üretim, gelir, istihdam ve sanayileşme yolunda ona şekil vermeye çalıştığı görülmektedir.

1980'lerin ortasına kadar devlet, bizzat halıcılığın yön vericisi durumundadır. Cumhuriyetin devletçilik ilkesine bağlı olarak kurulan Sümerbank, bu yıllar boyunca devletin Türk el halıcılığındaki eli, yatırımcısı, destekleyicisi, eğitimcisi, denetleyicisi, üreticisi ve ihracatçısı olmuştur. Devletin beş yılda bir hazırlattığı, ekonomi projeksiyonlarına yön veren halıcılık alanındaki raporlar da bu tarihe kadar yine Sümerbank çalışanları tarafından derlenip oluşturulmuştur. 1970'li yıllardan itibaren hazırlanan

69 Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005), *Tekstil ve Giyim Sanayi*, s. 77

70 Filiz Nurhan Ölmez ve İhsan Akkuş, "El Dokuması Halıcılığın", s. 216.

71 Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005), *Tekstil ve Giyim Sanayi*, s. 78

72 Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005), *Tekstil ve Giyim Sanayi*, s. 75

raporlarda halı sektörünün tam bir mali denetim içinde olmadığı, üretilen, tüketilen ve ihraç edilen halı miktarı ve değeri konusunda kesin bir kayda ulaşılamadığı bu raporlarda dikkati çeken bilgilerdendir. 1980 yılında el halısı üretimi, kamuya bağlı Sümerbank, ceza evleri, özel idareler ve bakanlıklara ait 7.611, kooperatiflere ait 15.250, özel sektördeki 50.000 tesise ait 167.139 tezgâhta yapılmaktadır.

1980'lerde, 1970'lerin sonundan itibaren görülen halıcılıktaki iç ve dış talep artarak devam etmiş, bunun için devlet el ve makine halısı alanlarında üretim artışının sağlanması için ekonomik destekle bulunmuştur. Devlet özellikle ihracatta döviz getirecek, katma değeri yüksek halı ve kilim satışını teşvik etmiştir. Önceki dönemlerde başlatılan ancak yeterli desteğin sağlanamadığı kooperatifleşme konusunun da bu dönemde ciddiye alındığı görülmektedir. 1982 yılında halıcılık alanında 246 kooperatifin ülke genelinde çalıştığı kayıtlarda görülmektedir.

Atölye tipi üretim de bu yıllarda tercih edilmektedir. Atölyeler, kooperatifler ve özellikle ipek halı üreten ihracatçı üreticiler tarafından kontrollü ve düzenli üretimler için tercih edilmektedir. O dönem Hereke tipi ipek halılar ihracatta en yüksek döviz getiren ürün grubudur. İpek halıcılık Hereke ve Kayseri'de yoğunlaşmıştır. Yüksek kaliteli yün halılar da ihracatta karşılık bulmuş ve talep görmüşlerdir. Talebin bu yönde olması üreticiyi bu sınıfta ürün üretmeye ve ihracatta değerlendirmeye yöneltmiştir. Önceki yıllardan itibaren başlanan imalat halıcılığında tercih edilen yöre halıları üretilmektedir ve bunların en başında Isparta tipi halılar gelmektedir. Bunlardan başka Kula, Milas, Gördes, Bergama, gibi yöre halıları üretilmektedir.

El halısı ihracatının artması halı ihracatçısı İran ve Afganistan'da yaşanan siyasi gelişmeler ve bu ülkelere yapılan ambargolardır. En büyük halı ihracatçısı İran'ın %53'lük ihracat payından boşalan üretim açığının bir kısmına Türkiye'de talip olmuş, bu da bir süre için el halısı ihracatında dünya piyasasından %18 pay almak gibi önemli artışa neden olmuştur. Ancak, aynı paydan faydalanan Hindistan ve Pakistan gibi diğer ülkeler işçilik maliyetleri sayesinde üretimleri her yıl artırırken, Türkiye'de 1990'lara doğru hem üretimde hem de iş gücünde bir düşme gözlenmektedir.

İmalat halıcılık ile birlikte son yıllarda yöresel halıların üretim, desen, renklerinde görülen bozulmalar ve kırsal alanda halı üretim kapasitesinin yeniden canlandırılması için, bazı yörelerde kooperatifler ve üniversite destekli bir projenin de (DOBAG) gerçekleştirildiği görülmektedir. Proje, Çanakkale, Manisa Yuntdağ, İzmir Bergama yöresinde etkili olmuş, bir süre de ihracata halı üretilmiştir.

Üniversitelerde, halıcılık alanında eksikliği duyulan, kültürel geçmiş ve koruma bilincine sahip, yetişmiş eleman ve tasarımcı ihtiyacına yönelik, dört yıllık lisans düzeyinde mezun verecek birimlerin, Güzel Sanatlar Fakültelerinin Geleneksel Türk El Sanatları Bölümleri altında Halı Kilim ve Eski Kumaş Desenleri Anasanat Dalı adıyla açılmaları da 1980 yıllarının başına rastlamaktadır. Bu yıllarda diğer el sanatları ve halıcılık alanında görülen bilgi eksiklikleri, bu ürünlerin korunmasına yönelik çalışmaların yetersizliği, yine aynı yıllarda alanın uzmanlarının bir araya geldiği akademik sempozyumlar ve alana olan ilginin de artmasıyla, uluslararası kongre ve fuar olarak etkinliklerin yapılmasını sağlamıştır. Kültür Bakanlığı da Güran Erbek gözetiminde eski el halılarına dair envanter çalışması yaparak bu halıların aslına uygun üretimlerini gerçekleştirmiş ve DÖŞİM mağazalarında turistlere satışını gerçekleştirmiştir.

1980'ler Türkiye'de kırsal kesim ile kentli nüfusunun da birbirine eşitlendiği yıllardır. Çok önceden beri başlayan köyden kente göç, bu yıllardan itibaren nüfusta tarımsal alanda iş kaybı, kentler yönünden nitelsiz nüfus artışı ve şehirleşmeye neden olmaktadır. Bu durumu yavaşlatmak için halıcılığın doğu illerine doğru kaydırılması da çözüm olarak gündeme gelmiştir.

Makine halıcılığı alanında sürekli bir üretim artışı görülmektedir. Gaziantep'te devlet destekli be-delsiz ithalat yoluyla getirilen dokuma makineleri kısa sürede iç talebi karşılamıştır. Gaziantep'teki bu üretimler 80'lerin başında kayıt dışıdır ve bu şekilde bir süre daha devam etmiştir. Bu sıralar devlet hala el halısını ihracat, makine halısını ise iç piyasa ihtiyaçları için düşünmektedir ve makine teknolojisi ve miktarını bunun için yeterli görmektedir. Ancak, işçilik maliyetindeki üçte birlik fark, özellikle yüksek kaliteli halıların ihracat kapısını açmış, Türkiye'de 1980'lerden önce non-woven, tufting ve kilim üretim-leri ilk başları en fazla üretimi gerçekleştiren makina halısı tipleriyle, dokuma tipi halı üreticileri önce iç sonra dış talep sayesinde hızla yatırım ve üretimlerini arttırarak bu üretimleri geride bırakmıştır. Za-manla ihracat imkanları kurumsallaşmayı da beraberinde getirmiş, 1990'lardan itibaren hızlı bir şekilde kurumsallaşma ve markalaşma çalışmaları başlamıştır.

1982 yılının yün el halısı ve makine halısı m² üretim maliyetleri incelendiğinde, en yoğun dokuma sıklığına (3000 ilme/dm²) sahip makine halısı hariç, makine halısı üretim tekniklerinin hepsinin kaba kalite el halısı üretim maliyetinden bile düşük olduğu, bu durumun el halısından makine halısına yöneli-mi hızlandıracağını anlamak mümkündür. Bkz. Tablo 14. Makine halıcılığından en hızlı, en çok sürümü olan Isparta tipi halıcılık etkilenmiştir. Zaten o yıllar üretilen makine halısı desenlerine bakıldığında bunların Isparta halılarının benzerleri olduğu görülebilir.

El Halısı	
Kaba kalite	3.700 TL
Orta kalite	5.146 TL
İnce kalite	8.918 TL
Makine Halısı	
Dm ² 'de 1000-1700 ilme	2.020 TL
Dm ² 'de 2500 ilme	2.903 TL
Dm ² 'de 3000 ilme	3.847 TL
Yapıştırma tipi	2.950 TL
Tufting tipi	1.655 TL
Keçe	435 TL

Tablo 14: Makine halısı ve yün el halısı m² üretim maliyetleri.

1987 yılında Sümerbank'ın özelleştirilmesi gerçekleştirilmiş, ancak Sümer Halı, devlet kuruluşu olarak halıcılık faaliyetlerine devam etmiştir. 1989 yılında ise özel sektör el halıcılığındaki birlikteliği sağlamak ve ihracat imkanlarını arttırmak için İstanbul Halı İhracatçıları Birliği'ni kurmuştur. Bu yıldan itibaren el halıcılığını yönlendirme işlevi, devletin de desteğiyle, piyasa koşullarına göre hareket eden, araştıran ve uyum sağlamaya çalışan özel sektör temsilcilerinin eline geçmiştir.

1993 yılında Türkiye toplam halı ihracatında tekrar 1982 yılı rakamlarına ulaşmıştır. 5 Nisan 1994 kararları ile dolar artarken iç piyasada el halısı talebi de azalmıştır. 1996 yılından itibaren Türkiye'ye önemli miktarda el halısı ithalatı olduğu ve her sene arttığı görülmektedir ve Türkiye ithalatçı ülkeler

sıralamasında üst sıralara doğru yükselmektedir. Bunun en önemli nedeni AB ile Gümrük Birliği anlaşmalarının son imzalarının atılmasıdır ve böylece Türkiye ticari açıdan Avrupa ile tüm kapıları sonuna kadar açmıştır. Bu anlaşmalar öncesi Türkiye kendi üretimlerini koruma tedbirleri için gümrük vergileri koyup sınırlama getirebiliyorken, Avrupa ile böyle sınırlamaların olmaması bu tedbirleri anlamsız kılmıştır. Bu durum en çok yerli üreticiyi zor durumda bırakmıştır. Çünkü Çin, Hindistan, Pakistan, İran ve Nepal'den gelen ucuz el halılarıyla ülke içinde rekabetle karşı karşıya kalmışlardır. Buna karşılık, girişimci ve duruma uyum sağlayan üretici ve tüccarlar bunu fırsata çevirerek uzak doğudan aldıkları ürünleri ya doğrudan ithal etmişler ya da ülke içerisinde turistlere satarak ülkeye döviz kazandıracak yeni yollar geliştirmişlerdir.

Dokuma tipi makine halıcılığında 1993 yılından 1998 yılına üretim, 61 milyon m² ile neredeyse 2 kat, ihracat ise 36,5 milyon m² ile 7 kat artmıştır. Gaziantep bu işin Türkiye'deki başkenti olmuştur ve 1997'de 700 işletme ve 3000 tezgâhta üretim yapmaktadır. 1999'da yaşanan kriz ve Kocaeli depremi ekonomiyi ve Gaziantep'te halı sektörünü de kötü olarak etkilemiştir.

2001 yılında verilerine göre Türkiye'nin 30 milyon m² el halısı üretiminin olduğu, 1,5 milyon kişinin bu işle meşgul olduğu ve 2 milyar dolar cirosunun bulunduğu, bunun 1,5 milyar dolarının ihracat geliri olduğu resmi makamlarca belirtilmektedir.

2000 yılından 2020'ye Türkiye halıcılığı, 2000 yılının öncesinden itibaren başlayan birtakım koşullar nedeniyle özellikle el halıcılığı sektöründe ciddi kararlar almak durumunda kalacak, küreselleşen pazarda, dünya halıcılık piyasasından daha fazla pay kapmak için girişimlerde bulunacak, bununla birlikte gelişen siyasi ve ekonomik olaylardan etkilenecektir.

KAYNAKÇA

- Alpay, Halil Rıfat ve Yusuf Uluca, *Türkiye'de Tekstil Sektörünün Durumu ve Tekstil Makinalarının İmalat İmkanları*, MÜSİAD Araştırma Raporları-7, Ekim 1994.
- Altaşlı, Yavuz ve Murşit Işık, "Türkiye'de Yaşanan Ekonomik Krizlerin İstihdam Üzerine Etkileri (1980-2013)", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2 (2017) :567-585.
- Deniz, Bekir, "Kula Halıları, Türk Halı Sanatı IV", *Bilim Birlik Başarı*, 43 (1985):13-19.
- Deniz, Bekir, "Gördes Halıları", *Bilim Birlik Başarı*, 45 (1987): 13-19.
- Dölen, Emre, *Tekstil Tarihi*, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Teknik Eğitim Fakültesi Yayın no:92/1, 1992, Matbaa Bölümü Yayın No:6.
- Ercebeci, Şebnem, "Türk Halı ve Dokuma Sanatımıza Hizmetleriyle Bir Kültür Adamı: Güran Erbek (1944-1989)" *Erdem, Halı Özel Sayısı-II*, 29 (1999): 267-282.
- Harmancıoğlu M. ve F. Önder, "İzmir ve Çevre Yörelerde Halıcılığın Durumu", *Atatürk'ün 100. Doğum Yılı Uluslararası Tekstil Sempozyumu*, (İzmir, 2-4 Kasım 1981), s. 435-448.
- Kalkan, Şenay, "Halı Kongresi Sona Erdi-Halıcılığımız Kızların Çeyizlerinde Yaşiyor", *Cumhuriyet Gazetesi*, (14 Ekim 1984), s. 12.
- Karavar, Gonca ve Bahadır Öztürk, "20. Yüzyıla Ait Bir Grup Yuntdağ Halısı" *Ariş*, 14 (2019): 78-95.
- Özdemir, Yavuz ve Güner Koç Aytekin, "Avrupa Birliği (AB) Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisine Etkileri", *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (2016): 45-59.

- Ölmez, Filiz Nurhan ve İhsan Akkuş, “El Dokuması Halıcılığın Sürdürülebilirliğine İthalatın Etkileri” *Uluslararası Geleneksel Sanatlar Sempozyumu*. (16-18 Kasım 2006), İzmir, s. 215-225.
- Öztürk, Bahadır, “Cumhuriyet Türkiye’si Halıcılığı- I: 1923-1980 Yılları Arası” *Arış*, 17 (2020): 44-61
- Sazak, Derya, *1999 krizi*, <http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/derya-sazak/1999-krizi-5339915>, (erişim 13.12.2019)
- Sirkecioğlu, Handan, *Milas’ın Bazı Köylerinde El Halıcılığının Günümüzdeki Durumu*, Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 1992.
- Uyanık, Seval, *Makine Halısı Üretimi*, Ankara: Öncü Basımevi, 2012.
- Yazıcıoğlu, Yahşi, “Geleneksel Bir Tekstil Ürünü Olan El Dokusu Halıların Türkiye’nin Dışsatımındaki Yeri”, *III. Ulusal Tekstil Sempozyumu*, (4-7 Kasım 1986), Bursa, s.122-123
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası 1979 yıllık Rapor, *30 Nisan 1980 Tarihli Hissedarlar Genel Kurulu’na Sunulan Rapor*, Ankara 1980.
- Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983), T.C. Resmî Gazete, 12 Aralık 1978, Sayı 16487.
- Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dokuma ve Giyim Sektörü Özel İhtisas Komisyonu, Halıcılık Alt Komisyonu Raporu, 1 Kasım 1982.
- Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994), Yayın no: DPT: 2174, 22 Haziran 1989.
- Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000), 18.07.1995.
- Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005), Tekstil ve Giyim Sanayii Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Dokuma ve Giyim Sanayi Özel İhtisas Komisyonu “Halı ve Yer Kaplamaları Alt Komisyon Raporu”, Ankara 2001.
- İzmir’de Halıcılık Sektörü Nerede?*, İzmir: İzmir Ticaret Odası Yayını, 1999, No: 63.
- “Türk’ün gül kokulu tarihi; Isparta Halısı”, *Decor Dergisi*, Mayıs- Haziran (2019), s.18-25.
- Anadolu Ajansı Haberi, *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Ekim 1997, s. 20.
- Türkiye’deki ekonomik krizler: 1994, 2001 ve 2007’de neler yaşandı?* <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-45226072>, (erişim 13.12.2019)
- <https://ihib.org.tr/ihib-hakkinda/> erişim:14.02.2021
- Güneydoğu Anadolu Halı İhracatçı Birlikleri Halı Sektörü Envanteri*, İpekyolu Kalkınma Ajansı, Temmuz 2014.
- <https://paracevirici.com/doviz-arsiv/merkez-bankasi/gecmis-tarihli-doviz/1994/amerikan-dolari>, (erişim: 22.03.2021)

ARIŞ YAYIN İLKELERİ

Genel İlkeler

Arış:

- Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı tarafından Haziran ve Aralık olmak üzere yılda iki sayı yayınlanan akademik, bilimsel ve araştırmaya dayalı makalelere yer veren ulusal, indexli, hakemli bir dergidir.
- Hali, doküma ve işleme sanatları ile ilgili bilimsel makaleler, bilimsel bir toplantıda sunulmuş ancak yayımlanmamış bildiriler ve lisansüstü tezlerden üretilmiş çalışmalar ile ilgili metinleri yayınlar. Ancak bu yayın etkinliğinden kaynaklanması muhtemel herhangi bir sorunun sorumluluğu yazara aittir.
- Gönderilen yazıların daha önce herhangi bir yerde yayımlanmamış olması ve bir başka yayın organının yayın değerlendirme sürecinde bulunmaması gerekir.

Yazıların Değerlendirilmesi

- Makalelerin son teslim tarihi Haziran sayısı için 15 Ocak, Aralık sayısı için 15 Haziran'dır.
- Yazarlar makalenin içeriğinden sorumludur ve Arış'ın etik ilkelerine uymalıdır.
- Editör kontrolünden geçirilen makaleler, hakemlere gönderilmeden önce İntihal.net programı ile taranır. Çalışmaların benzerlik oranı %20' yi, tek kaynak benzerlik oranı %5'i geçmemelidir. Bahsi geçen oran belirtilen kıstasların üzerinde ise ilgili çalışma hakemlere gönderilmeyerek sorumlu yazara iade edilir.
- Arış'a gönderilen her yazı, ilk olarak editörler tarafından yazım ve yayın ilkelerine uygunluğu bağlamında değerlendirilir. Bu değerlendirme sonucunda, yazar tarafından yapılması gereken düzeltmeler olursa, yazı, editör tarafından düzeltme istenerek yazara iade edilir.
- Yazım ve yayın ilkeleri açısından değerlendirilmeye uygun bulunan yazılar hakemlere yönlendirilir. Editör onayından geçen her yazının değerlendirilmesi için iki hakem görevlendirilir.
- Hakem ve yazarların isimleri karşılıklı olarak birbirlerinden gizli tutulur.
- Hakemlerin kendilerine gönderilen yazıyı değerlendirme süreleri azami 15 gündür. Bu süreç sonunda rapor edilmeyen yazı için yeni bir hakem tayin edilir.
- Alan değerlendirmesinden iki olumlu hakem raporu alan yazı yayımlanmaya hak kazanır. Bir olumlu bir olumsuz hakem raporu alan yazı, üçüncü bir hakeme gönderilir ve yazının yayımlanıp yayımlanmaması üçüncü hakemin raporu doğrultusunda belirlenir. Onaylanan makaleler yayın sırasına alınır ve yazarlara bilgi verilir.
- Makale yayına kabul edildikten sonra yazar makalesini genişletilmiş özetle beraber word formatında "Genel

Yazım Kuralları ve Sayfa Düzeni" başlığı altında belirtildiği gibi düzenleyerek editörlüğümüze arisdergisi@akmb.gov.tr adresi üzerinden ulaştırmalıdır.

- Basım aşamasında, makale yazara gönderilir. Yazar gözden geçirir ve eğer düzeltme gerekli ise makale üzerinde göstererek dergiye geri gönderir.
- Yayımlanan yazılar için telif ödenir ve yayın hakları Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı'na devredilmiş sayılır. Bu devir, sanal ortamda yayımlanmayı da kapsar.

Yayın Dili

Arış'ın dili Türkiye Türkçesidir. Gönderilecek makalelerde Türkçe ve İngilizce özet yer almalıdır. Her sayının %20'sini geçmeyecek şekilde, İngilizce yazılmış makalelere de Türkçe özetleriyle birlikte yer verilebilir.

Genel Yazım Kuralları ve Sayfa Düzeni:

- Başlık içerikle uyumlu olup 12 kelimeyi geçmemeli, büyük harflerle yazılmalıdır. Eğer makale bilimsel bir toplantıda sunulmuş veya lisansüstü tezdin üretilmiş ise yıldızla başlığa ilintilendirilerek ilk sayfanın altına verilmelidir.
- Yazar adı başlığın altına yazılmalıdır.
- Sırasıyla görev unvanı, kurum adresi, e-posta bilgileri ve ORCID numarası bir yıldızla soyadına ilintilendirilerek, ilk sayfanın altına verilmelidir.

Eğer başlığa da dipnot düşüldüyse isime iki yıldız verilmelidir. Birden fazla yazar olması durumunda da yazar sıralamasına göre bu bilgiler yazılmalıdır.

Örnek 1: Tek Yazarlı

Öğretim Görevlisi, Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü

e-posta: abcdefg@marmara.edu.tr

ORCID: 0000-0000-0000-0000

Makale Türü: Araştırma makalesi

Makale Gönderim Tarihi: 00.00.2021 / Makale Kabul Tarihi: 00.00.2021

Örnek 2: İki veya Daha Fazla Yazarlı

Prof. Dr., Araştırma Görevlisi – Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü / Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü

e-posta: abcdefg@marmara.edu.tr / abcdefg@ankara.edu.tr

ORCID: 0000-0000-0000-0000 / 0000-0000-0000-0000

Makale Türü: Araştırma makalesi

Makale Gönderim Tarihi: 00.00.2021 / Makale Kabul Tarihi: 00.00.2021

ARIŞ YAYIN İLKELERİ

- Gönderilen makalelerin başında, en az 200, en fazla 300 kelimeden oluşan Türkçe (Özet), İngilizce (Abstract) ve genelden özele doğru sıralanmış 5-8 kelimelik Türkçe (Anahtar Kelimeler), İngilizce (Keywords) ile Türkçe ve İngilizce başlık yer almalıdır. Özet içinde kaynak, şekil, çizelge, nota vb. bulunmamalıdır.
- Sisteme eklenecek yazıların sayfa düzeninin yazar tarafından ve şu değerlere uygun bir biçimde yapılmış olması gerekir:

Kağıt Boyutu: A4 Dikey

Yazı Tipi: Times New Roman

Yazı Boyutu: Başlıkta 12, metinde 12, alıntılarda 12, özetlerde 10, dipnot ve kaynakçada 10 punto

Satır Aralığı: Metinde 1.5, dipnotlarda 1.

- Makale metninde göndermeler noktadan sonra numarası verilerek dipnot olarak sayfa altında yazılmalıdır.
- Yazıların uzunluğu 5000 sözcüğü geçmemelidir. Özel fontlar kullanılmamalıdır.
- Makalede yer alan fotoğraflar yüksek çözünürlükte (600 dpi / 2000 – 3000 px) ve baskı kalitesine uygun bir şekilde gönderilmelidir.
- Metin içinde kullanılan görsel malzemeye gönderme yapılmalıdır. Gönderme yapılan yerde parantez içinde (Fotoğraf / Çizim / Şekil 1 vb.) ve ilgili görselin sayı numarası verilmelidir. Birden fazla görsel gönderme yapılacak ise ilgili numaralar tire ile ayrılarak belirtilmelidir. (Fotoğraf 1-2 vb.)
- Makalede kullanılan Fotoğraf / Çizim / Şekil / Tablo'ların altına görsel başlığı, **koyu** ve *eğik* olarak yazılmalıdır. Ardından iki nokta üst üste konulmalıdır. Örneğin: **Fotoğraf:**
- Başlıklar **koyu** ve büyük harflerle yazılmalıdır. Uzun yazılarda ara başlıkların kullanılması okuyucu açısından yararlıdır. Ana başlıkların, **1., 2.,** ara başlıklarınsa, **1.1., 1.2., 2.1., 2.2** şeklinde numaralandırılması tavsiye edilir. Ara başlıkların **koyu** ve küçük harflerle yazılması gerekir.
- Metin içindeki vurgulanması gereken ifadeler, "tırnak içinde" gösterilir, *eğik* veya **koyu** karakter kullanılmaz.
- Doğrudan alıntılar "tırnak içinde" verilir. Alıntılar 4 satırdan fazla olduğunda, bloklama yöntemi kullanılır. Paragraf girintileri bir sekme; blok alıntılarsa iki sekme içeriden yazılır. Blok alıntılarda yazı karakterinin boyutu değiştirilmez; 12 punto ile *eğik* yazılır.
- İmla ve noktalama işaretleri için TDK Yazım Kılavuzu esas alınır.

Kaynak Gösterimi

- Makaleler, The Chicago Manual of Style (17th Edition, Notes and Bibliography) atıf ve referans sistemi esas alınarak hazırlanmalıdır.
- Görsel malzemenin kaynağı (kişi, kurum, arşiv vs.) görselin altında parantez içinde belirtilmelidir.

- Kaynaklar metnin sonunda, yazarların soyadına göre alfabetik olarak yazılmalı; atıf yapılmayan çalışmalara kaynakça kısmında yer verilmemelidir.
- Metin içi göndermeler ve Kaynakça örneklerde belirtildiği gibi olmalıdır:

Tek Yazarlı Kitap:

Dipnotta:

Ad Soyad, *Eser Adı*, Eserin basıldığı yer/şehir: Yayımlayan kuruluş, Yayımlı yılı, sayfa numarası.

- Ernst H. Gombrich, *Sanatın Öyküsü*, **İstanbul:** Remzi Kitabevi, 1992, s.45.
- Gombrich, *Sanatın Öyküsü*, s.45.

Kaynakçada:

Soyad, Ad. *Eser Adı*. Eserin basıldığı yer/şehir: Yayımlayan kuruluş, Yayımlı yılı.

Kaynakçada:

Gombrich, Ernst H. *Sanatın Öyküsü*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1992.

İki Yazarlı Kitap:

Dipnotta:

- Bekir Koç ve Murat Baskıcı, *Bozkırdan Sanayinin Başkentine*, Ankara: Ankara Sanayi Odası Yayınları, 2013, s.25.
- Koç ve Baskıcı, *Bozkırdan Sanayinin Başkentine*, s.23.

Kaynakçada:

Koç, Bekir. ve Baskıcı, Murat. *Bozkırdan Sanayinin Başkentine*. Ankara: Ankara Sanayi Odası Yayınları, 2013.

Üç Yazarlı Kitap:

Dipnotta:

- İlhan Ovaloğlu, Cevat Ekici ve Raşit Gündoğ, *Belgelerle Osmanlı Döneminde Ankara*, İstanbul: Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2014, s.104.
- Ovaloğlu, Ekici ve Gündoğ, *Belgelerle Osmanlı Döneminde Ankara*, s.110.

Kaynakçada:

Ovaloğlu, İlhan, Cevat Ekici ve Raşit Gündoğ. *Belgelerle Osmanlı Döneminde Ankara*. İstanbul: Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2014.

Dört ve Daha Fazla Yazarlı Kitap:

Dipnotta:

- Günay Kut vd., Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü Astronomi Astroloji Matematik Yazmaları Kataloğu: *Kandilli Rasathanesi El Yazmaları*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, 2007, s.104.
- Kut vd., *Kandilli Rasathanesi*, s.125.

Kaynakçada:

Kut, Günay, Hatice Aynur, Cumhure Üçer ve Fatma Büyükkarcı. *Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü Astronomi Astroloji Matematik*

ARIŞ YAYIN İLKELERİ

Yazmaları Kataloğu: Kandilli Rasathanesi El Yazmaları.
İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, 2007.

Yazarla Birlikte Yayıma Hazırlayan Olan Kitap:

Dipnotta:

1. Müjgan Üçer, *Türk Kültür ve Sanatında Hayat Ağacı*, haz., Evre Başar, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2019, s.46.
2. Üçer, *Türk Kültür ve Sanatında Hayat Ağacı*, s.125.

Kaynakçada:

Üçer, Müjgan. *Türk Kültür ve Sanatında Hayat Ağacı*. haz., Evre Başar. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2019.

Yazarla Birlikte Çevireni Olan Kitap:

Dipnotta:

1. Seton Lloyd, *Türkiye'nin Tarihi Bir Gezginin Gözüyle Anadolu Uygarlıkları*, çev., Ender Varinlioğlu, Ankara: Tübitak Yayınları, 2003, s.150.
2. Lloyd, *Türkiye'nin Tarihi Bir Gezginin Gözüyle Anadolu Uygarlıkları*, s.143.

Kaynakçada:

Lloyd, Seton. *Türkiye'nin Tarihi Bir Gezginin Gözüyle Anadolu Uygarlıkları*. çev., Ender Varinlioğlu. Ankara: Tübitak Yayınları, 2003.

Not: Yazar belli değilse; Eser adından önce hazırlayanın veya çevirenin adı dipnot veya kaynakça düzenine göre yazılarak, ardından haz./Haz., veya çev./Çev. yazılır.

Örnek:

Dipnotta:

1. Özdemir Nutku, çev., *Romeo ve Juliet*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1984, s.25.
2. Nutku, çev., *Romeo ve Juliet*, s.46.

Kaynakçada:

Nutku, Özdemir, Çev. *Romeo ve Juliet*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1984.

Kitaptan Bir Bölüm:

Dipnotta:

1. Ziya Kenan Bilici, "Yazılı Belgeler-Maddi Kanıtlar: Selçuklu Arkeolojisi'nin Tarihsel Kaynakları", *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı Mimarlık ve Sanat*, ed., Ali Uzun Paker ve Ziya Kenan Bilici, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2. bs., 2015, s.142.
2. Bilici, "Yazılı Belgeler-Maddi Kanıtlar: Selçuklu Arkeolojisi'nin Tarihsel Kaynakları", s.54.

Kaynakçada:

Bilici, Ziya Kenan. "Yazılı Belgeler-Maddi Kanıtlar: Selçuklu Arkeolojisi'nin Tarihsel Kaynakları", *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı Mimarlık ve Sanat*. Ed., Ali Uzun Paker ve Ziya Kenan Bilici. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2. bs., 2015.

Derleme Kitap:

Dipnotta:

1. İnan Kalaycıoğulları, der., *Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı Külliyyatı – 5 Bilim ve Öğretim Dili Olarak Türkçe*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 2018, s.104.
2. Kalaycıoğulları, der., *Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı Külliyyatı – 5 Bilim ve Öğretim Dili Olarak Türkçe*, s.124.

Kaynakçada:

Kalaycıoğulları, İnan, Der. *Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı Külliyyatı – 5 Bilim ve Öğretim Dili Olarak Türkçe*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 2018.

Derleme Kitapta Bir Bölüm (Kitap Bölümü):

Dipnotta:

1. Ayşe Durakbaşı, "Cumhuriyet Döneminde Modern Kadın ve Erkek Kimliklerinin Oluşumu: Kemalist Kadın Kimliği ve Münevver Erkekler", *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, der., Ayşe Berktaş Hacımiraçoğlu, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1998, s.42.
2. Durakbaşı, "Cumhuriyet Döneminde", s.30.

Kaynakçada:

Durakbaşı, Ayşe. "Cumhuriyet Döneminde Modern Kadın ve Erkek Kimliklerinin Oluşumu: Kemalist Kadın Kimliği ve Münevver Erkekler". *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*. Der., Ayşe Berktaş Hacımiraçoğlu. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1998: 29-50.

Basılı Makale:

Dipnotta:

1. Beyhan Karamağaralı, "Türk Halı Sanatındaki Motiflerin Yorumu Üzerine", *Arış*, 2 (1997), s.30.
2. Karamağaralı, "Türk Halı Sanatındaki Motiflerin Yorumu Üzerine", s.32.

Kaynakçada:

Karamağaralı, Beyhan. "Türk Halı Sanatındaki Motiflerin Yorumu Üzerine". *Arış*. 2 (1997): 28-39.

Not: Basılı veya elektronik makale ve kitaplarda, birden fazla yazarı olan eserlerde, kaynakçada yalnızca ilk yazar Soyad, Ad şeklinde belirtilir; diğer yazarlar Ad Soyad olarak sıralanır.

Elektronik Makale:

Dipnotta:

1. Nezihe Seyhan, "Resurrection Day in Divan Literature", *Literature & Theology: An International Journal of Religion, Theory and Culture*, 18/1 (2004), s.64. (erişim 12.08.2009).
2. Seyhan, "Resurrection Day", s.71.

Kaynakçada:

Seyhan, Nezihe. "Resurrection Day in Divan Literature". *Literature & Theology: An International Journal of Religion, Theory and Culture*. 18/1 (2004): 62-76. (erişim 12.08.2009).

ARIŞ YAYIN İLKELERİ

Not: Kaynakçada elektronik makalelerin kolay erişilebilir olmasını önemsiyoruz. Bu nedenle yukarıdaki örnekteki gibi gömülü link olmasa da, yazarlarımızdan linkleri kaynakçaya örnekteki gibi eklemelerini rica ediyoruz.

Örnek:

Seyhan, Nezihe. "Resurrection Day in Divan Literature". *Literature & Theology: An International Journal of Religion, Theory and Culture*. 18/1 (2004): 62-76. <https://academic.oup.com/litthe/article-abstract/18/1/62/938042?redirectedFrom=fulltext>. (erişim 12.08.2009).

Ansiklopedi Maddesi:

Dipnotta:

Yediyıldız, Bahaddin. "Osmanlılar Döneminde Tük Vakıfları ya da Türk Hayrat Sistemi." *Osmanlı Ansiklopedisi*. 5. Cilt. (2000). s.17-33.

1. Osmanlı Ansiklopedisi, Bahaddin Yediyıldız, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, "Osmanlılar Döneminde Tük Vakıfları ya da Türk Hayrat Sistemi" maddesi.
2. Osmanlı Ansiklopedisi, "Osmanlılar Döneminde Tük Vakıfları ya da Türk Hayrat Sistemi" maddesi.

Kaynakçada:

Osmanlı Ansiklopedisi. Bahaddin Yediyıldız. 5 cilt. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999.

Çok bilinen ve isim benzerliği nedeniyle karışması mümkün olmayan ansiklopedilere dipnotlarda kısa şekilde atıf yapılır. Örnek Dipnot:

Encyclopaedia Britannica, 15th ed., "Salvation" maddesi.

Web Sayfası:

Dipnotta:

1. "Dünya Miras Listelerinde Türkiye", Unesco Türkiye Milli Komisyonu, erişim 19 Ocak, 2015, <http://www.unesco.org.tr/?page=15:64:1:turkce>.
2. "Dünya Miras Listelerinde Türkiye".

Kaynakçada:

Unesco Türkiye Milli Komisyonu. "Dünya Miras Listelerinde Türkiye". Erişim 19 Ocak, 2015. <http://www.unesco.org.tr/?page=15:64:1:turkce>.

Tez:

Dipnotta:

1. Barihüda Tanrıkorur, "Türkiye Mevlevihanelerinin Mimari Özellikleri", Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2000, s.112.
2. Tanrıkorur, "Türkiye Mevlevihanelerinin Mimari Özellikleri", s.118.

Kaynakçada:

Tanrıkorur, Barihüda. "Türkiye Mevlevihanelerinin Mimari Özellikleri". Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2000.

Yayımlanmamış Konferans:

Dipnotta:

1. Ergün Laflı, "İbn-İ Battuta'nın İstanbul Seyahati" (Türk İslam Dünyasında Seyyahlar Ve Seyahatnameler Uluslararası Bilgi Şöleninde Sunulan Bildiri, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya, Ekim 13-15, 2016).
2. Laflı, "İbn-İ Battuta'nın İstanbul Seyahati".

Kaynakçada:

Laflı, Ergün. "İbn-İ Battuta'nın İstanbul Seyahati" Türk İslam Dünyasında Seyyahlar Ve Seyahatnameler Uluslararası Bilgi Şöleninde Sunulan Bildiri, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya, Ekim 13-15, 2016.